

Cedarea suveranității energetice – trădare sau prostie

Abstract: De patru ani, același grup de interese mimează realizarea Strategiei de Securitate Energetică a României. Oficial nu există decât primele trei capitole care reprezintă o prezentare destul de exactă a situației energetice interne actuale și a legislației comunitare, a tratatelor și înțelegerilor cu Uniunea Europeană, neamintindu-se nimic despre corupția din sistem și situația deplorabilă în care se află câteva companii energetice aflate în fapt în faliment. În ultimii doi ani România a început să importe energie electrică, în situația în care capacitățile de producție sunt duble față de necesarul de consum.

Keywords: strategie de securitate energetică, Uniunea Europeană, guvernanta corporativă

1. Lipsa strategiilor sectoriale

1.1. Legislație ambiguă

Strategia Națională de Apărare a României (SNAP) este prevăzută în Constituția României la Articolul 65, punctul f, doar ca moment de întrunire a celor două camere ale Parlamentului în ședință comună în vederea adoptării acesteia.

Legea care se referă la SNAP este din 2004 cu numărul 473. Aceasta prevede la Articolul 4 punctul a: „Principalele documente care fundamentează planificarea apărării la nivel național sunt: Strategia națională de apărare și Programul de guvernare.”

Dr. Cosmin Gabriel Păcuraru*

Relații Internaționale și Studii Europene,
Universitatea Babeș Bolyai

De asemenea în Legea privind planificarea apărării (473/2004) se specifică la Art 2: „Domeniile planificării apărării sunt: a) planificarea forței; b) planificarea armamentelor; c) **planificarea resurselor**; d) planificarea logistică; e) planificarea pentru comandă, control, comunicații; f) planificarea pentru urgențe civile.”

Aceasta lege a fost precedată de Legea 63 / 2000 pentru aprobarea Ordonanței Guvernului nr. 52/1998 privind planificarea apărării naționale a României. Aici se face referire la Strategia Națională de Securitate a României ce trebuia să fie prezentată în Parlament de către Președinte în termen de trei luni de la investitură. Acesta prevedea la Articolul 5: „Strategia de securitate națională a României cuprinde: definirea intereselor și obiectivelor proprii de securitate, evaluarea mediului internațional de securitate, identificarea factorilor de risc din mediul intern și internațional, direcțiile de acțiune și principalele mijloace pentru asigurarea securității naționale a României. Strategia are un orizont de evaluare pe termen mediu de 4 ani și o perspectivă pe termen lung cuprinzând estimarea resurselor ce vor fi alocate de România pentru realizarea obiectivelor sale de securitate și apărare.”

În noiembrie 2008 este aprobată o nouă SNAp. În hotărârea de adoptare a Parlamentului este specificat că aceasta este armonizată, printre altele cu Strategia Europeană de Securitate.

Conf. Dr. Marian ZULEAN, conferențiar la Universitatea București, unde predă cursuri de politici publice, politică de securitate națională și politici sociale este de părere că: „din dorința de a fugi de eticheta de „securitate”, politicienii postdecembriști au (re)inventat termenul de „siguranță națională”. (...) O primă problemă este legată de definirea conceptelor de apărare națională și securitate națională în spațiul euroatlantic, care nu sunt două sfere distincte. „Securitatea națională”, ca și concept multidimensional, în care apărarea națională este doar o dimensiune a securității naționale a fost teoretizată de către Berry Buzan și integrată, încă din 1991, în Conceptul strategic al NATO. (...) Securitatea națională este conceptul integrator, scopul final al politicii de securitate națională, iar instituțiile care lucrează pentru acel scop sunt organizate într-un complex sistem de securitate națională, ce cuprinde atât leadershipul politic civil cât și armata, jandarmeria, poliția, serviciile de informații și contrainformații. Securitate națională nu este doar apanajul serviciilor de informații, ele trebuie să rămână doar „servicii”, să se ocupe de strategie și tactică și nu de politici de securitate.”¹

Și conf. Univ. dr. Armand Goșu confirmă: „alergia la cuvântul „securitate” a generat confuzii grave, astfel încât fostul președinte Traian Băsescu a numit – în ciuda legii și a *Constituției* – strategia din 2007 „de securitate”, iar subtitlul celei din 2010 conține cuvântul „securitatea”. Echipa de consilieri a președintelui Klaus Iohannis care a redactat documentul a rezolvat altfel problema, dând conceptului de apărare sensul mai larg, pe care îl are cel de securitate. Astfel, la articolul 3 se precizează că SNAp acoperă nu doar apărarea, ci și ordine publică, activitatea de informații, contrainformații și de securitate, educația, sănătatea, economia, energia, financiar, mediu, infrastructuri critice. ?i strategiile anterioare (2006 și 2010) se refereau la multe dintre aceste domenii. „Abordarea integratoare și multidimensională”, cum se precizează în SNAp, este mai degrabă o adaptare locală a unor teme standard din discursul euroatlantic. (...) În teorie, așa cum ne arată modelul american, o SSN are rolul de a seta principalele priorități, de a comunica cele mai importante direcții de acțiune și linii de orientare, de a oferi o viziune comună pentru departamentele guvernamentale, pe baza căreia acestea să-și planifice resursele, decupând totodată responsabilități de nișă. În același timp, SSN devine un document-umbrelă, de la care pornesc toate evaluările și microstrategiile realizate la etajele inferioare ale sistemului de securitate națională (*Departamentul de Stat, Pentagon* etc).”²

O ambiguitate este introdusă de Legea CSAT nr.415/2002, revizuită în 2008, care spune la articolul 4, pct.a aln.1 că „va realiza și / sau propune și Strategia de Securitate națională”.

Pe site-ul MApN³, la secțiunea informații generale pe lângă alte documente sunt prezente ca documente în vigoare și SNAp din 2015 și SSN din 2007, aflată pe site-ul Preșidenției României⁴.

O înșiruire logică a acțiunilor destinate asigurării apărării și securității statului relevă că fiecare domeniu atins trebuie să-și construiască propria strategie sectorială. Putem afirma că nu există legislație care să prevadă realizarea strategiilor sectoriale în care să se specifice cu exactitate cine le realizează, cum se realizează, ce cuprind și termenii de valabilitate ale acestora. Sunt destule domenii în care în afară de guvern au atribuții în realizarea și punerea în aplicare a acestor strategii sectoriale și alte servicii, agenții și organisme de reglementare ce nu se află în subordonarea guvernului, fără a mai adăuga și sectorul privat sau societatea civilă direct interesate de aceste strategii. Putem spune că este necesară o legislație care să răspundă întrebărilor de mai sus.

2. Securitate energetică nici măcar pe hârtie

Securitatea energetică este strâns legată de securitatea economică și securitatea infrastructurii proprii fiecărui stat. Problematika securității energetice este prezentă în toate strategiile elaborate, de apărare națională sau de securitate, dar nu a fost preluată suficient de guvernele ce s-au succedat în Programele de Guvernare și de ministerul de specialitate pentru a se elabora o strategie sectorială. Putem afirma că în foarte puține cazuri SNAP și / sau SSNR au fost alinate cu Programul de Guvernare și strategiile sectoriale. Exemplul concludent este dat de faptul că România are o Strategie de Securitate Energetică elaborată în 2007, strategie de care nu a ținut cont nici un guvern ulterior și care evident nu mai este de actualitate.

Liniile directe ce ar trebui să apară în SNAP / SSNR pentru a genera o Strategie energetică se rezumă la problemele relevante din punct de vedere practic:

- capacitatea statelor de a menține unități independente de producție, stocare, transport și distribuție într-o piață globală
- capacitatea statelor de a dispune de acces la surse de energie și materiale strategice
- eventualitatea ca dependența economică pe piața globală să fie utilizată pentru atingerea unor scopuri politice (smart dependency)
- posibilitatea ca în piața globală să nu crească inegalitățile economice dintre state
- riscul ca globalizarea economică ce duce la diminuarea funcțiilor economice ale statului să genereze economie subterană, comerț ilicit, trafic cu tehnologie, afectarea mediului înconjurător și corupție.

Nu trebuie pierdut din vedere și riscul ca economia globală să intre în criză datorită politicilor economice greșite, a conducerii politice slabe, a instituțiilor naționale sau internaționale slabe și a instabilității financiare sau politice la nivel regional.

În realizarea SNAP, SSNR și SSE ar trebui avute în vedere și următoarele aspecte ce trebuie depășite:

- Administrația Prezidențială și Parlamentul României nu au la dispoziție experți pe problemele securității energetice, de aici putând rezulta o legislație incoerentă în domeniu.
- Toate strategiile se bazează doar pe informații provenite din analizele serviciilor speciale ce au în obiectul de activitate realizarea acestora.
- În problematica energetică nu se îndeplinește un atribut important: predictibilitatea în relațiile internaționale în domeniul energetic.
- De asemenea putem aprecia ca România nu are o capacitate de analiză strategică regională / internațională pentru a-și putea negocia avantajos strategiile și politicile în cadrul UE.

Plecând de la realitatea dispunerii debalansate a resurselor energetice și a traseelor de transport (care au creat pentru unele state dependențe de până la 100% față de importurile din Rusia), de la voința de a ieși de sub monopolul rusesc, România și UE caută surse și trasee alternative de energie. Aceste acțiuni sunt urmare a folosirii „armei energetice” în politica internațională de către Federația Rusă încă din 2005 – prima criză ucrainiană a gazelor.

UE începând din 2004, odată cu venirea la conducerea CE a domnului Barroso, a început să analizeze relaționarea cu Federația Rusă (FR) și prin prisma energiei. În al doilea mandat al dlui Barroso, CE a început creionarea unei strategii energetice, elaborând directive cu rol de protecție împotriva monopolului rusesc sau a reducerii consumului de energie.

Politica externă românească se bazează pe conceptul de apărare colectivă. Astfel SNAP trebuie să fie aliniată la strategiile NATO – care cuprind și strategiile de securitate energetică a

partenerilor – și UE care elaborează politici și strategii comune în domeniul energiei. Acestea ar trebui să se afle în antagonism cu politicile energetice ale Federației Ruse și care încă nu au o poziție clară asupra noilor politici de acaparare a infrastructurii europene adoptate de China.

În ultima perioadă România se confruntă cu câteva amenințări asupra securității energetice: **oligopolizarea și cartelizarea extracției, prelucrării și distribuției de jucători ce nu țin cont de interesul național** și / sau interesul cetățeanului, o parte dintre aceștia neprovenind din țările aliate României. De asemenea România e devenit impredictibilă în ultimii ani (din 2012, după venirea Guvernelor USL – PSD) prin schimbarea zonei de interes în domeniu energetic către Rusia și China, și prin adoptarea unui discurs naționalist – antioccidental, prin favorizarea unor firme rusești și chinezești, realități ce au dus la îndepărtarea potențialilor investitori din țările aliate sau parteneri.

În plan intern asistăm la coagularea unor grupuri de presiune în domeniu: firmele străine care au participat la procesul de „privatizare” din extracție, prelucrătorii, transportatorii și distribuitorii precum și importatorii.

Reamintim că la începutul anului 2012 Rusia și-a refăcut propria strategie energetică. În noua strategie elaborată sub conducerea lui Vladimir Putin sunt creionate cele mai importante căi de acțiune⁵:

1. țările Uniunii Europene să devină cât mai dependente de gazul rusesc,
2. Federația Rusă să facă investiții gigant în conducte,
3. mărirea capacităților de transport din țările fostei URSS: Turkmenistan, Kazakstan, Uzbekistan și Azerbaijan către Occident, deci mărirea monopolului rusesc.
4. crearea de firme intermediare în țările occidentale care să se ocupe de importurile de gaze.
5. asocierea Gazprom cu „vechii parteneri de afaceri” ai acestuia în diverse firme,
6. intrarea în acționariatul a cât mai multor firme de producție și distribuție de gaze sau producători de material rulant pentru industria extracției și transportului de gaze din occident,
7. achiziționarea companiilor naționale de transport și distribuție de gaze din cât mai multe țări europene,
8. achiziționarea sau asocierea cu cât mai multe firme de infrastructură din țările europene (comunicații, transport feroviar, etc) la schimb cu un preț mai mic al gazelor.

La acestea mai adăugăm și instabilitatea din regiune prin anexarea ilegală a Crimeei ce a dus la variante ale războiului hibrid dus de Federația Rusă în prima fază împotriva Ucrainei și mai apoi în varianta soft împotriva UE și SUA.

2.1. Situația actuală

Securitatea Energetică este o condiție a existenței statului român, un drept internațional inalienabil și imprescriptibil, rezultat din dreptul statului asupra resurselor sale energetice și din tratatele europene și euroatlantice care trebuie să devină unul din obiectivele de guvernare pe termen lung. Securitatea energetică presupune asigurarea necesarului de consum de energie sub aspectul accesibilității la resurse și a disponibilității accesului pe termen lung.

În construcția strategiei de securitate energetică trebuie să cunoaștem strategiile energetice ale țărilor UE și trebuie să ținem cont de minimum doi factori: gradul de dependență față de resursele energetice rusești și procentul fiecărei țări din totalul exportului rusesc de resurse. Acești doi factori dau importanța acordată fiecărei țări de Federația Rusă, precum și riscurile acestora la care se expun. Rusia este un stat care generează insecuritate în orice situație. Comportamentul său în relaționarea cu alte state este diferențiat în funcție de mărimea teritoriului

acestui, de mărimea economiei acestuia, de capacitatea de apărare armată și de interesele economice pe care Rusia le are în legătură cu statul respectiv și funcție de istoria comună. Astăzi este conturat „cleștele energetic rusesc” care este reprezentat de coridorul nordic de transport „North Stream” și de coridorul sudic reprezentat de „Blue Stream” în stare de funcționare, „South Stream” în stadiul de proiect momentan abandonat sau Turk Stream în stadiul de proiect incipient dar blocat de escaladarea situației din Siria ce a generat un conflict între Rusia și Turcia. Această stare de fapt face ca în privința gazelor naturale, Rusia să-și păstreze și să-și întărească monopolul, conflictul sirian nefiind altceva decât blocarea unui potențial coridor de transport dintre Iran, Iraq, Qatar, prin Turcia către Europa.

Zona Mării Carstice este de asemenea o zonă generatoare de insecuritate. Statele nou formate după destramarea Uniunii Sovietice nu au ieșit definitiv de sub influența Moscovei, nu au democrații consolidate și economii de piață funcționale. De asemenea izolarea prin lipsa infrastructurii și lipsa de putere economică le face dependente de infrastructura de transport a gazelor deținută de Federația Rusă. La toate acestea se adaugă slabul control administrativ asupra regiunilor componente. Astfel, în acest moment țările riverane Mării Carstice sunt dependente de Rusia, resursele acestora ajungând în Europa prin infrastructura de transport de gaze rusească.

Monopolul energetic rusesc generează nemulțumiri în statele componente ale Uniunii Europene deoarece Rusia acordă prețuri diferențiate de export. Acestea sunt în funcție de interesele rusești în țara respectivă, în funcție de penetrarea capitalului rusesc, în funcție de cantitatea de gaze exportată și balanța de plăți și în funcție de dependența de gazele rusești.

Rusia acționează prin toate mijloacele în a menține și consolida acest monopol prin respingerea și contestarea deciziilor Comisiei Europene, prin menținerea relațiilor directe cu țările componente UE, prin achiziția de procente din companii, sau companii, din industria energetică sau de material rulant și din industria generatoare de infrastructura, creând o adevărată rețea de companii cu acționariat declarat sau nedeclarat, prin activități de lobby sau intelligence legale sau ilegale.

Uniunea Europeană, prin Comisia Europeană încearcă să creeze o politică energetică unitară a țărilor componente, impunându-le un set de reguli în economisirea energiei, în interconectarea sistemelor naționale de transport de gaze sau de curent electric, în realizarea de proiecte alternative de aprovizionare cu energie. Problema pe care o are CE este că țările membre opun rezistentă prin amânarea sau nerespectarea deciziilor și recomandărilor emise în domeniu.

Problema pe care o are de rezolvat UE este de a depista care este cel mai mic risc în raport cu Rusia: să micșoreze importurile de gaze rusești și să mențină sancțiunile, fapt ce a dus deja la micșorarea dramatică a PIB-ului acesteia și intrarea în incapacitate de plăți a Federației Ruse sau la menținerea actualei stări de fapt și ridicarea sancțiunilor care de asemenea sunt generatoare de insecuritate prin mărirea capacității de luptă în actualul război hibrid și a capacității de negociere. Oricum realitatea imediată, creată de scăderea dramatică a prețului petrolului, generată de SUA și OPEC, expune Federația Rusă la faliment și destrămare, în mare măsură generatoare de amenințări.

3. Analiza SWOT

În plan intern România încă are câteva **puncte tari**: capacități de producție de energie electrică peste dublul consumului actual, ceea ce poate genera export, capacități mari de generare a

energiei hidro și un plan de dezvoltare a generării de energie regenerabilă din eolian, fotovoltaic și biomasă. Poate revenii oricând la mixul energetic echilibrat de acum doi ani în care cărbunele avea o pondere de peste 30% din producția de energie electrică și care asigura echilibrarea rețelei, făcând un efort minim. Poate finaliza cu un efort mediu investițiile de la Nuclearelectrica Cernavodă, blocurile 3 și 4.

De asemenea putem afirma că există posibilitatea câștigării independenței energetice prin eliminarea industriilor energofage și subvenționate din motive sociale (industria îngrășămintelor), prin începerea exploatarea resurselor descoperite în Marea Neagră și prin eliminarea pierderilor. Amintim că față de media europeană, România consumă de 2,5 ori mai multă energie iar pierderile energetice ale clădirilor sunt de opt ori mai mare decât media UE – 15 (punct slab).

Punctele slabe. Primul este acela că se discută despre dezvoltarea industriei energetice în speranța dezvoltării exporturilor și nu se discută ca acest potențial de producție de energie să fie folosită de industria românească pentru a aduce mai multă plusvaloare. Mai mult decât atât, România exportă energie electrică la prețuri sub cel mediu al mixului energetic, energie provenită din generarea solară sau eoliană (subvenționată de consumatorul român) și importă în vârfurile de sarcină la un preț mult mai mare⁶. Al doilea punct ca importanță este lipsa de transparență din piața energetică. Începând cu Legea Petrolului și Gazelor Naturale (238 / 2004) care tratează rezervele statului ca secrete de stat și terminând cu contracte secretizate între firmele de stat și firmele private care căpușează sistemul, parte a corupției din sistemul de tranzacționare al energiei electrice. Al treilea este sistemul fiscal românesc impredictibil și nefavorabil investițiilor în sistemul energetic național. Rezultanta este imposibilitatea asigurării guvernantei corporative și managementului profesionist al firmelor în care statul este acționar, având ca efect secundar îndepărtarea potențialilor investitori. De asemenea sistemul legislativ a făcut ca 80% din contractele producătorilor de energie să fie pe termen scurt, fapt ce duce la imposibilitatea acestora de a realiza planuri de afaceri în vederea realizării de investiții. Un alt punct slab este schimbarea miniștrilor și miniștrilor secretari de stat precum și nerespectării legislației privind guvernanta corporativă prin schimbarea la presiuni politice a managerilor companiilor cu capital majoritar sau minoritar de stat din domeniul energiei în timp relativ scurt, cunoscând că domeniul necesită un timp foarte mare de adoptare și implementare a deciziilor și planurilor de afaceri.

Situația externă reprezintă **amenințări** majore, o parte au fost descrise mai sus. Totuși de aici putem spune că reies și **oportunitățile**: România este singura țară din sud-estul Europei care nu manifestă deviații flagrante de la politica UE și NATO precum Ungaria sau Bulgaria. De asemenea, punerea în funcțiune de către NATO a scutului antitachetă, reprezentând o investiție americană semnificativă, face ca România să devină mult mai interesantă pentru potențialii investitori vestici în domeniul energetic.

Această oportunitate ar putea-o atrage pe cea a reindustrializării României prin atragerea de investiții și în alte domenii economice. O altă oportunitate este dată de așezarea geografică din care poate rezulta construcția unei piețe regionale (măcar balcanice) în tranzațiile cu energie electrică pentru „ziua următoare”, dar și pentru tranzațiile pe termen lung, fapt ce ar duce la așezarea corectă a prețurilor energiei. De aici rezidă oportunitatea de a crea dependența energetică a țărilor vecine față de România, concept înscris în ceeace am putea numi *smart dependency*.

3.1. *Mimarea strategiei*

Guvernul Ponta, sub ministeriatul lui Răzvan Nicolescu, a început să elaboreze o strategie energetică cu referire până în anul 2035. Schimbarea acestuia cu Andrei Gherea a dus la o schimbare de optică: realizarea Strategiei Energetice a fost încredințată unui consultant internațional, acțiune ce ar putea fi sesizată DNA sub aspectul netransparenței și CSAT-ului sub aspectul imposibilității ca aceasta să fie în interesul național. Trebuie amintit că există specialiști capabili în Ministerul Energiei sau în partidele parlamentare care ar putea elabora SSE.

Strategia Energetică propusă de Guvernul Ponta III și care s-a aflat pe site-ul Departamentului pentru Energie, preluată de Guvernul Cioloș și actualizată incomplet pe site-ul actualului Minister al Energiei se află încă în dezbatere publică.

Aceasta este incompletă dar reprezintă totuși doar o radiografie a situației actuale:

- 87 de pagini sunt dedicate situației industriei energetice naționale,
- 6 pagini se referă la strategiile UE,
- 3 pagini sunt despre angajamentele față de UE,
- 4 pagini despre aquis-ul comunitar și procedurile de infringement declanșate de CE,
- o pagină despre angajamentele din cadrul acordului stand-by cu FMI, BM și CE,
- două pagini sunt cu concluzii.

Trebuie remarcat că documentul are doar valoarea prezentării cu o anumită acuratețe a situației actuale dar nu are nici o caracteristică a ceea ce ar fi trebuit să fie: o viziune pe termen lung a dezvoltării industriei energetice românești ținând cont de analiza SWOT realizată. De asemenea acest document nu amintește de prevederile din SNAp sau SSNR și nici de marea problemă a societății românești, corupția, care este prezentă și în energie.

Lipsa obiectivelor, altele decât cele în care România s-a angajat ca parte a UE și prin acordurile cu FMI și BM, face ca să nu existe o planificare a acțiunilor, altele decât cele prevăzute în directive, acorduri și înțelegeri (și aceea sumară).

În SSE propusă nu sunt tratate câteva problematice care ar trebui să derive din SNAp / SSNR:

- privatizarea companiilor din energie din punctul de vedere a României și nu din punctul de vedere al recomandărilor și planurilor de acțiune ale UE, elaborate datorită faptului că managementul societăților în care statul este acționar a fost politizat și neprofesionist. Trebuie menționat că nu întotdeauna recomandările UE, FMI și BM sunt în concordanță cu principiile de păstrare a securității energetice (și economice), acestea încercând să acopere alte cerințe referitoare la buna guvernare. Cerințele partenerilor noștri externi nu țin cont încă de conceptul de apărare colectivă a securității energetice internaționale, motiv pentru care considerăm că este necesară trasarea de noi reguli și / sau reformularea și renegocierea acquisului comunitar și a vechilor înțelegeri și tratate.

- restructurarea companiilor de stat și crearea unor companii naționale puternice pe tot lanțul extracție – transport – stocare – distribuție care să poată concura în piața regională. (Cu toate că CE a elaborat o serie de directive care obligă țările UE la splitarea distribuției de celelalte activități, există câteva companii care au obținut derogare.)

- restructurarea industriilor energofage și cu tehnologii uzate

- restructurarea legislației pieței de energie care să asigure un echilibru între piața liberă și reglementările UE și un cadru legislativ național care să echilibreze pozițiile de oligopol ale companiilor străine puternice și care nu întotdeauna țin cont de interesele naționale.

- crearea de premise economice și legislative pentru ca surplusul de energie să nu fie exportat ci folosit în potențiale noi activități economice.

– de asemenea trebuie să se facă referire asupra surselor alternative de energie – gazele de șist.
 – SSE nu ține cont de realitatea geopolitică, indisolubil legată de securitatea energetică prin dispunerea debalansată a surselor energetice și presiunile politice pe care le fac sau le pot face deținătorii acestora sau a coridoarelor de transport. Menționăm că Federația Rusă nu apare în nici un fel în SSE, aceasta având pe plan internațional o poziție monopolistă în producția și transportul de resurse energetice.

– SSE nu specifică nimic despre resursele alternative de aprovizionare și de transport (ne referim la resursele din zona caspică și posibilitățile de aprovizionare Nabucco, AGRI sau altele echivalente).

– Un punct lipsa al actualului proiect a SSE este cel referitor la cercetare.

Trebuie menționat că actuala conducere a Ministerului Energiei a neglijat total consultările cu experții partidelor parlamentare în elaborarea SSE, uitând că parlamentarii acestora vor vota viitoarea strategie care se referă la următorii 20 de ani.

3.2. Riscuri majore nerelevante

Privatizarea și restructurarea companiilor energetice. Una din direcțiile fundamentale ale SSE trebuie să specifice clar că **România nu-și mai permite să renunțe la controlul niciunei resurse energetice**, „greșeala PETROM” nemaitrebuind să se repete. Privatizarea companiilor din energie se poate face nerenunțându-se la pachetul majoritar al statului (de minim 51%). Transelectrica și Transgaz pot fi considerate privatizări de succes (prin BVB) și pot servi drept exemple, inclusiv în aplicarea legislației referitoare la guvernanta corporativă și legii de capital ce a dus la transparentizarea deciziilor manageriale și diminuarea corupției.

Amintim că resursele petroliere și capacitățile de prelucrare și o mare parte a celor de stocare a petrolului nu se mai află în gestiunea sau proprietatea statului român. Același lucru se poate întâmpla și cu rezervele de cărbune (estimate să ajungă peste 100 de ani) deoarece în acest moment societățile ce le gestionează se află faptic în faliment și urmează a fi evaluate în vederea privatizării societăților naționale ce le dețin, fapt prevăzut în recomandările CE, BM și FMI. Acest risc poate fi eliminat prin schimbarea transparentă a actualelor conducători politici și **renegocierea recomandărilor și cerințelor CE, FMI și BM având ca argument consolidarea independenței energetice naționale și implicit a UE** precum și crearea unui pol de stabilitate regional.

Există companii naționale care în conjunctura actuală nu sunt solvabile în piața internațională sau regională de energie. Această insolabilitate se datorează managementului politizat din ultimii 25 de ani și nu a respectat nici un principiu al unei bune guvernante corporative, care a dus la crearea sau pătrunderea unor grupuri de interese economico – politice interne sau străine corupte. Insolabilitatea acestor companii se datorează și instabilității politice: o politică energetică trebuie proiectată și pusă în aplicare în zeci de ani și nu înlocuită la fiecare schimbare de guvern, fiecare guvern având propriile (pseudo) politici energetice și (din păcate) neavând profesioniști de bună credință în domeniu. Trebuie menționat că prima și singura SSE a fost elaborată în 2007 ca urmare a SSNR. Alte motive ale insolabilității sunt: scăderea consumului de energie în ultimii 8 ani, învechirea fizică și morală a tehnologiilor de extracție, transport, depozitare și prelucrare a materiilor prime energetice, instabilitatea piețelor și apariția de noi resurse și tehnologii.

Resursele companiilor naționale din energie aflate în insolvență sau pericol de insolvență nu trebuie înstrăinate. Există resurse a căror valoare de extracție este mică, acestea trebuind

conservate pentru că există posibilitatea ca exploatarea lor să devină profitabilă într-un viitor oarecare. O altă posibilitate este integrarea lor prin diverse divizări și fuziuni în societăți profitabile, activele neprofitabile putând rămâne în societăți necompetitive în vederea lichidării.

Experiența marilor jucători în domeniu arată că aceștia sunt mai fiabili și profitabili cu cât domeniile de activitate sunt mai vaste, structura lor cuprinzând toate activitățile din lanțul extracție – transport – depozitare – prelucrare – distribuție (daca se negociază cu CE). Credem că realizarea de două sau trei mari companii naționale energetice, care să cuprindă toate componentele enunțate mai sus, eventual din mai multe domenii energetice (nuclear – hidro – termo – alternativ) ar fi una din soluțiile fezabile. Realizarea acestor noi companii naționale, listate la bursă prin oferte primare în vederea capitalizării, ar face România un jucător important pe piața regională și ar asigura un oarecare grad de securitate energetică.

Din alt punct de vedere, credem că este mai ușor realizabilă și profitabilă construcția acestor noi companii energetice naționale și găsirea unor echipe manageriale profesioniste și bine intenționate decât privatizarea acestora și pierderea controlului asupra resurselor și / sau proprietății asupra unor obiective strategice.

Indiferent de conjunctura piețelor și de capacitatea de renegociere, **în orice situație România trebuie să-și onoreze obligațiile internaționale.**

De remarcat că **în vara anului 2015, având o perioadă de secetă severă, România a trecut printr-un mare risc energetic**, având de fapt în faliment cele două mari combinate termoelectrice pe cărbune, CEO și CEH. Lipsa apei a făcut ca energia hidro să fie produsă numai în scopul echilibrării rețelei energetice, Nucrearelectrica aflându-se în imposibilitatea de producție la capacitate tocmai din lipsa apei ce este folosită ca agent de răcire. Producția din această vară bazându-se pe cele două mari combinate (CEO⁷ și CEH⁸). Dacă acestea s-ar fi aflat în faliment, deci în incapacitate de producție, riscul ar fi fost ca firmele de producție din eolian și fotovoltaic să preia greul de sarcină, fapt ce este imposibil deoarece acestea țin de starea vremii. Riscul a fost **ca România să devină importator de energie electrică, având capacități de producție aproape dublul necesarului de consum, sau să importe gaze rusești.**

3.3. Oligopoli antinaționali

Distribuția de curent electric și de gaze, companiile importatoare (100%) și producătoare de gaze (60%), de petrol (aproape 100%), de prelucrare a petrolului (100%) și distribuția de combustibili lichizi aparțin în mare majoritate companiilor aflate **în proprietatea altor state**. Toate aceste companii ori sunt în proprietatea Federației Ruse (Lukoil și Gazprom) ori sunt cu acționariat rusesc (WINROM – Wintershall, OMV – nedeclarat și MOL – ce declară că a scos Gazpromul din acționariat), orin sunt parteneri vechi cu afaceri de miliarde de euro în derulare (ENEL, AGIP, EOn, SOCAR, KazMunayGaz, GdF, CEZ – aflate în proprietatea altor state) și care sunt dependente de Gazprom.

Aproape toate aceste companii au probleme juridice cu statul român ce provin din nerespectarea contractelor de „privatizare” (OMV, ENEL CEZ, EOn), datorii nerecunoscute Rompetrol – KazMunayGaz), evaziune fiscală (Lukoil) sau taxarea ilegală a consumatorilor (ENEL). De asemenea trebuie amintită dependența acestora de Gazprom (SOCAR, KazMunayGaz, EOn, MOL, ENEL). Rainer Seele, noul președinte OMV și Petrom, fost CEO la Wintershall ce are 50% acționariat Gazprom, este considerat un apropiat al Rusiei⁹. La câteva zile de la preluarea funcției s-a semnat un memorandum în care Gazprom și OMV au în vedere schimburi de

active¹⁰ și acțiuni. Indiscutabil că și Petromul se află pe lista scurtă a unor posibile viitoare schimburi, dar până acum a fost anunțată cedarea unor active din Turcia¹¹.

Revenind la acționariatul Gazprom în OMV, acționarul majoritar al Petrom, compania care realizează în proporție de peste 95% extracția de petrol din România, nu putem să nu amintim o declarație a dizidentului anticomunist rus Vladimir Bukovsky apărută pe canalul BBC: „Lukoil înseamnă Gazprom, care are 30% din compania austriacă OMV. Iar Gazpromul nu înseamnă altceva decât KGB. Așa că lucrurile sunt clare, prin Lukoil, KGB a pus mâna pe întregul sistem energetic din România”¹².

Trebuie să semnalăm că astăzi cele trei rafinări aflate în funcțiune (din zece existente acum 15 ani) aparțin OMV, LukOil sau KazMunayGaz. De asemenea distribuția de combustibili aparține în proporție de peste 95%: OMV, LukOil, KazMunayGaz, SOCAR, MOL, Gazprom.

Producția de gaze este realizată în proporție de 60% de OMV. Distribuția aparține EON RuhrGaz (ce se află în asocierie cu Gazprom în Wintershall – WIEE, marele importator de gaze) care a achiziționat Gstrigaz Nord (47,53% din piața de distribuție) și care acoperă 20 de județe, având 1,3 milioane de clienți în peste 1000 de localități și GdF care a cumpărat Distrigaz Sud (cu 46,68% din piața de distribuție) care acoperă 18 județe din sudul țării având 1,3 milioane de clienți în peste 600 de localități.

Nu putem să nu uităm distribuția de energie electrică. Aproximativ o treime este reprezentată de firmele Electrica Transilvania Nord, Electrica Transilvania Sud, Electrica Muntenia Nord cu acționariatul statului român și restul fiind CEZ Oltenia (statul ceh), EON Moldova (Germania) și Enel (Italia), cea mai mare, cu distribuție în Banat, Muntenia și Dobrogea.

În situația descrisă mai sus, în care Gazpromul poate controla sau influența majoritatea companiilor energetice ce operează în România, putem afirma că **România este supusă unei mari vulnerabilități în cazul începerii unui conflict în regiune cu implicarea Federației Ruse**. Nu trebuie decât să ne imaginăm efectele întreruperii alimentării cu energie electrică și / sau gaze pe o perioadă de timp numai în București sau efectele sistării distribuției de benzină – motorină câteva zile și avem cea mai simplă acțiune a unei noi componente a unui război hibrid.

Cum s-a ajuns la această situație este una din problemele ce trebuie dezlegate de instituțiile competente. Fără factorul politic, evident că nu s-ar fi putut face nimic. Toate acțiunile de fragmentare a suveranității energetice și înstrăinarea activelor către alte state pot fi numite acte de trădare națională. Există posibilitatea ca prin acțiuni de intelligence ale altor state politicienii români, cunoscuți drept corupți, să fi aprobat aceste înstrăinări de active.

4. Ce se poate face?

Restructurarea companiilor energofage și cu tehnologii uzate

Cel puțin un domeniu al economiei este mare consumator de gaze și este subvenționat mascat de statul român. Acesta este cel al producției de îngrășămintelor agricole care au în componență 70% gaze naturale. Nici o fabrică de îngrășămintă nu se află în proprietatea statului. Subvenționarea mascată (vânzarea gazului românesc mult mai ieftin, produs de SN Romgaz) s-a făcut ca urmare a presiunilor unui mic grup de interese economice motivându-se păstrarea a în jur de 5000 de locuri de muncă. **Putem aprecia că renunțarea la domeniile industriale energofage ar aduce câștiguri mult mai mari statului român, câștigurile fiind financiare și de mediu.**

4.1. Restructurarea legislației pieței de energie.

Legislația pieței și industriei energetice se confruntă cu două mari probleme: incoerența și precaritatea. Problemele sunt generate de legislația organizării pieței și cea fiscală.

Piața de gaze este aproape imposibil de organizat. Securitatea energetică înseamnă diversificarea geografică a ofertei, utilizarea a mai multor tipuri de energie, stabilitatea cererii și predictibilitatea prețurilor. Sursele de aprovizionare din România sunt producătorii interni, ROMGAZ și PETROM, și importatorii gazului rusesc (acum 5 ani aproximativ 37%, anul acesta sub 1%). Majoritatea conductelor mari de aprovizionare sunt în proprietatea statului (TRANSGAZ), cu alte cuvinte șase companii mari formează prețul gazelor. Politica UE este îndreptată spre modelul de guvernare multilaterală, adică securitatea energetică nu se poate realiza individual, în situația în care furnizorul principal este Rusia, ci colectiv prin efortul tuturor participanților statali și nonstatali la piață. Astfel toate țările UE trebuie să se interconecteze (cu ambele structuri: de gaze și de energie electrică). Liberalizarea pieței gazelor este un deziderat pentru UE, destul de neclar și care s-a discutat în luna ianuarie în conducerea Agenției Europene de Reglementare în Energie, deziderat la care România trebuie să se realizeze.

Piața de electricitate OPCOM este formată din două componente principale: piața centralizată a contractelor bilaterale și piața pentru ziua următoare. Neclaritatea legislației de organizare a pieței și cea anticorupție face ca în acest moment să existe probleme în sensul că aproximativ 80% din energia electrică tranzacționată se realizează pe piața pentru ziua următoare ceea ce este un nonsens în această industrie: punerea în funcțiune sau oprirea capacităților de producție (termo sau nuclear) se realizându-se în minim două săptămâni și punerea în imposibilitate a companiilor de a-și realiza un plan de afaceri fezabil pe termen lung.

De asemenea legislația actuală îngreunează exportul de energie electrică.

Tot la acest capitol putem afirma că **actualele legi, taxarea excesivă și mediul economic incert sunt bariere în dezvoltarea industrială și în atragerea investițiilor**. Din punctul de vedere al securității energetice, dacă în acest moment România este un exportator de energie electrică în regiune, întrebările ce se pot pune sunt: cât de profitabil este acest export și de ce România nu exportă produse finite care să înglobeze energia primară? Referitor la această problematică SNAP a trasat **direcția spre atragerea de investiții industriale majore**.

4.2. Sursele alternative de energie – gaze de șist

Problematica gazelor de șist a fost tratată superficial, politicianist și s-a ocolit abordarea științifică. Declarația de campanie a lui Victor Ponta (octombrie 2014), precum în țara noastră nu există gaze de șist a avut doar ca scop eliminarea din campanie a acestui subiect. De asemenea trebuie amintit că există posibilitatea ca protestele ce au avut loc în 2012 și 2013 să fi fost orchestrate de agenți de influență ruși, acțiuni asemănătoare fiind demonstrate în Bulgaria și Polonia.

Gazele de șist sunt exploatate în SUA din anii '80 prin peste 450.000 de sonde. Din punct de vedere statistic accidentele ecologice semnalate sunt sub 1 / 1000. În ultima perioadă comunitatea academică a început să publice studii despre impactul asupra mediului a extracției gazelor de șist. Aceste studii sunt îngrijorătoare în privința protecției mediului și în special al apei (o altă rezervă naturală de valoare a României).

SSE ar putea specifica că **extracția gazelor de șist (în cazul existenței lor) se va realiza în cazuri de forță majoră și numai în condiții de maximă securitate ecologică** după ce vor fi descoperite noi tehnologii nepoluante.

4.3. Realitatea geopolitică și sursele alternative energetice

România în Regiunea Balcanilor nu poate face nimic singură. În flancul sudic, Grecia, Bulgaria și Serbia, dependente 100% de gazul rusesc au interesele subordonate Federației Ruse și nu au fost până acum parteneri siguri și sinceri României. Ungaria de asemenea este dependentă în proporție de 75% gazului rusesc și duce o politică de apropiere față de Kremlin. Turcia, cu o dependență de 76% se depărtează de NATO și UE și încheie importante contracte energetice cu Rusia. (Construcția unei centrale nucleare pe malul Mării Negre de către compania rusească ROSATOM și transformarea South Stream în Turk Stream se înscriu pe aceste coordonate.)

UE până acum trei ani nu a avut o politică coerentă în securitatea energetică. Țările mari UE au tratat separat cu Rusia, Kremlinul preferând să ignore CE. Germania s-a subordonat energetic Rusiei prin construcția North Stream, această conductă devenindu-i principalul furnizor de gaze. De asemenea Germania și-a periclitat și securitatea sistemului bancar garantând construcția coridorului nordic. Oricum o face în continuare prin politica de schimb de active cu Gazpromul, cedând obiective strategice.

La un moment dat CE a luat în considerare investițiile în cele două coridoare alternative la monopolul rusesc: Nabucco și AGRI. Criza financiară a anilor 2008 – 2010, scăderea consumurilor energetice din UE, darea în folosință a North Stream și indisponibilitatea bancilor de a mai face împrumuturi mari au făcut ca varianta AGRI să fie abandonată și Nabucco să-și schimbe dimensiunile și destinația. Există posibilitatea ca la nivelul CE discuțiile să se reia ținându-se cont de actuala conjunctură regională și să se aleagă variantele mai puțin costisitoare.

România trebuie să susțină realizarea de coridoare energetice alternative care să acopere necesitățile țărilor din sudul și sud-estul Europei.

4.4. Cercetarea în domeniul energiei și eficienței energetice

România având o istorie bogată în domeniul extracției și prelucrării materiilor prime energetice, deține institute de cercetare recunoscute la nivel internațional în domeniile petrol și gaze, hidro și nuclear. Este de la sine înțeles că ar trebui să existe o **prevedere în SNAP care să oblige guvernele viitoare să elaboreze programe de guvernare care să aloce mai multe fonduri destinate cercetării în domeniul energiei și eficienței energetice.**

5. Concluzii

Realizarea Strategiei de Securitate Energetică este mimată din 2012. Neincluderea unor teme importante în SSE denotă faptul că de aceasta se ocupă același grup de interese care a rezistat sub patru miniștrii în două guverne. Acest lucru se poate demonstra numai dacă analizăm numele, cv-urile și rețeaua de relaționare a miniștrilor, secretarilor de stat, membrilor consiliilor de administrație sau supraveghere și directoratelor sau managerilor societăților în care statul deține participații în diferite procente. Legislația privitoare la buna guvernare corporativă este mimată, plasându-se în posturile de răspundere din ministere sau companiile care se supun acestora oameni ce pot fi bănuși de intenții contrare interesului național (a se analiza CEO și CEH), ce pot răspunde la comenzile grupului de interese mai sus menționat (Transelectrica, Oil Terminal, SMART) sau pur și simplu neavând pregătirea necesară funcției.

Analizând ultimile date furnizate de Transelectrica, România a devenit importator de energie electrică în ultimii doi ani, cu prognoza de a deveni importator net de energie în situația în

care consumul este la mai puțin din jumătatea capacității de producție. Dacă astăzi balanța import – export la energie electrică este la egalitate, putem afirma că România exportă energie verde ce este ieftină și subvenționată și importă energie din vest, mai scumpă și care nu este exclus să fie obținută din gazele rusești, contribuind la mărirea importurilor din balanța de plăți a României.

Note

* Cosmin Gabriel Păcuraru este doctor în Relații Internaționale și Studii Europene la Universitatea Babeș Bolyai din Cluj Napoca din 2013. Teza lui de doctorat este „Securitatea energetică a României în context european – Capitolul Gaze”. Este consultant cu statut de freelancer și administratorul unei firme. Email: office@pacuraru.eu

¹ <http://www.contributors.ro/politica-doctrine/%E2%80%9Csecuritatea-na%C8%9Bionala%E2%80%9D-varza-de-bruxelles/>, „Securitatea Națională – Varză de Bruxelles” de Marian Zulean, contributors.ro (17.05.2016)

² <http://www.revista22.ro/umbra-rusiei-asupra-strategiei-de-securitate-56950.html>, „Umbra Rusiei asupra Strategiei de securitate” de Armad Gosu, Revista22.ro (17.05.2016)

³ http://www.mapn.ro/despre_mapn/informatii_generale/ site-ul Ministerului Apărării Naționale (20.06.2015)

⁴ <http://www.presidency.ro/static/ordine/SSNR/SSNR.pdf>, site-ul Președinției României (20.06.2015)

⁵ http://cssas.unap.ro/ro/pdf_publicatii/is40.swf, „Europa și imposibilitatea managementului securității energetice” de Pacuraru Cosmin Gabriel – Impact Strategic Nr 3 / 2011, Universitatea Națională de Apărare Carol I, Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, pag 100 (17.05.2016)

⁶ http://www.economica.net/ungurii-ne-inunda-seara-cu-energie-scumpa-noi-o-platim-dupa-ce-am-mai-platit-o-o-data-ca-subventie-in-factura-la-curent_108391.html, „Ungurii ne cumpără ieftin energia și ne-o vând înapoi scump. Noi oricum o plătim de două ori în factura de curent.” de Sorin Antone, economica.net (17.05.2016)

⁷ Complexul Energetic Oltenia

⁸ Complexul Energetic Hunedoara

⁹ <http://cursdeguvernare.ro/nou-ceo-la-omv-germanul-rainer-seele-fost-ceo-al-wintershall-un-apropiat-al-gazprom.html>, „Noul CEO de la OMV: germanul Rainer Seele, fost CEO al Wintershall, un apropiat al Gazprom” de Anne Marie Blajan, cursdeguvernare.ro (17.05.2016)

¹⁰ http://www.bursa.ro/der-standard-noul-sef-al-omv-vrea-sa-ajunga-neaparat-in-rusia-275210&s=print&sr=articol&id_articol=275210.html, „Noul șef al OMV vrea să ajungă neapărat în Rusia” de Ana Zidaru, Ziarul Bursa (17.05.2016)

¹¹ <http://energyreport.ro/index.php/2013-electricitate/2013-stiri-electricitate/2013-energie-electrica/4377-omv-si-ar-putea-vinde-centrala-electrica-din-turcia-si-ar-putea-renunta-la-un-proiect-de-cogenerare-din-germania>, „OMV-ul și-ar putea vinde centrala electrică din Turcia și ar putea renunța la un proiect de cogenerare din Germania” de Adrian Moșoiu, energyreport.ro (17.05.2016)

¹² http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2007/05/070507_rusia_romania.shtml, „Care sunt relațiile economice din ultima vreme cu Rusia” BBC (17.05.2016)

Bibliografie

Zulean, Marian – „Securitatea Națională – Varză de Bruxelles pe contributors.ro <http://www.contributors.ro/politica-doctrine/%E2%80%9Csecuritatea-na%C8%9Bionala%E2%80%9D-varza-de-bruxelles/>”

Goșu, Armad – „Umbra Rusiei asupra Strategiei de securitate” în Revista22.ro, <http://www.revista22.ro/umb-ra-rusiei-asupra-strategiei-de-securitate-56950.html>

Pacuraru, Cosmin Gabriel – „Europa și imposibilitatea managementului securității energetice”, Impact Strategic Nr 3 / 2011, Universitatea Națională de Apărare Carol I, Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate, http://cssas.unap.ro/ro/pdf_publicatii/is40.swf

Antone, Sorin – „Ungurii ne cumpără ieftin energia și ne-o vând înapoi scump. Noi oricum o plătim de două ori în factura de curent.” pe [economica.net](http://www.economica.net), http://www.economica.net/ungurii-ne-inunda-seara-cu-energie-scuppa-noi-o-platim-dupa-ce-am-mai-platit-o-o-data-ca-subventie-in-factura-la-curent_108391.html

Blajan, Anne Marie – „Noul CEO de la OMV: germanul Rainer Seele, fost CEO al Wintershall, un apropiat al Gazprom” pe cursdeguvernare.ro, <http://cursdeguvernare.ro/nou-ceo-la-omv-germanul-rainer-seele-fost-ceo-al-wintershall-un-apropiat-al-gazprom.html>

Zidaru, Ana – „Noul șef al OMV vrea să ajungă neapărat în Rusia”, Ziarul Bursa, http://www.bursa.ro/derstandard-noul-sef-al-omv-vrea-sa-ajunga-neaparat-in-rusia-275210&s=print&sr=articol&id_articol=275210.html

Moșoianu, Adrian – „OMV-ul și-ar putea vinde centrala electrică din Turcia și ar putea renunța la un proiect de cogenerare din Germania” pe energyreport.ro, <http://energyreport.ro/index.php/2013-electricitate/2013-stiri-electricitate/2013-energie-electrica/4377-omv-si-ar-putea-vinde-centrala-electrica-din-turcia-si-ar-putea-renunta-la-un-proiect-de-cogenerare-din-germania>

*** „Care sunt relațiile economice din ultima vreme cu Rusia”, BBC, http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2007/05/070507_rusia_romania.shtml

Site-ul Ministerului Apărării Naționale

Site-ul Președinției României

Secțiune specială

Conferința Anuală Studențească a Facultății de Științe Politice, SNSPA (ediția a treia)

Perspective politice găzduiește o secțiune tematică în care sunt cuprinse lucrările celei de-a treia ediții a Conferinței Anuale Studențești organizate de Facultatea de Științe Politice din SNSPA. Evenimentul s-a adresat studenților și masteranzilor, iar dorința organizatorilor de a o transforma într-o tradiție a Facultății se sprijină pe două premise, din păcate de multe ori ignorate în mediul autohton al cercetării: pe de o parte, știința politică are nevoie de forumuri profesionale care să stimuleze coagularea unei comunități științifice aflate în dialog permanent și competitiv; pe de altă parte, această comunitate academică trebuie să stimuleze participarea timpurie a studenților și masteranzilor cu interese de cercetare, să cultive înclinația pentru abordarea riguroasă și să-i pregătească pe viitorii membri ai comunității științifice pentru rigoriile studiului specializat și ale mediului critic al întâlnirilor profesionale (ateliere, conferințe, proiecte de cercetare complexe).

Articolele publicate în această secțiune au trecut printr-un proces inițial de selecție pentru conferință, au fost discutate în cadrul panelurilor și au intrat ulterior în procesul de recenzare din partea redacției și a consiliului editorial. Pentru conceptul secțiunii și pentru coordonarea întregului proces meritul revine echipei organizatoare a conferinței (drd. Andrei Vlăducu, drd. Alexandru Volacu, drd. Sebastian Țoc și asist. univ. dr. Nicolae-Emanuel Dobrei).

Echipei redacțională

